PUNJAB POLICE • PSSSB • PUNJAB PCS • GOVERNMENT EXAMS

HOUSE OF ASPIRANTS

ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ

ਅਧਿਆਇ 1

ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸੰਕਲਪ

Prepared by someone who has already achieved what you are preparing for.

WEBSITE	EDITION	LANGUAGE
houseofaspirants.in	October 2026	Punjabi

House of Aspirants

Punjab's bilingual exam-preparation platform

houseofaspirants.in

Welcome, Aspirant

Thank you for choosing **House of Aspirants**. These notes are written for every serious government-exam aspirant: **exam-oriented, easy to understand and free**.

> *"Prepared by someone who has already achieved what you are preparing for."*

HOW TO GET THE MOST FROM THESE NOTES

1 Read
Go through the chapter once and mark the points that are new to you.

2 Practise
Attempt this chapter's MCQ quiz on houseofaspirants.in.

3 Revise
Check previous year questions on the topic and revise your marked points.

Visit Our Website

- Bilingual notes: Punjabi & English
- Daily quiz & chapter-wise MCQs
- Monthly current affairs
- 10+ years of previous year papers
- Progress tracking

Scan to visit

www.houseofaspirants.in

Join Our Telegram Channel

- Latest notes, first
- Daily updates
- Exam notifications
- Weekly PDFs
- Live guidance sessions

Scan to join

t.me/HouseOfAspirant

Keep Learning. Keep Growing. Keep Achieving.

Team House of Aspirants

© 2026 House of Aspirants. These notes are for educational purposes only. Reproduction, redistribution or commercial use without permission is prohibited.

ਅਧਿਆਇ 1

ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸੰਕਲਪ (Basic Concepts of Economy)

ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਖੇਤਰ, ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ (Economic Systems, Sectors, Goods and Markets)

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ

- ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Economic System)
- ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਖੇਤਰ
- ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ
- ਬਾਜ਼ਾਰ (Market)
- ਆਰਥਿਕ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਖੇਤਰ

ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Economic System)

ਇੱਕ **ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ** ਉਹ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਦੀ ਹੈ।

- ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ (Factors of Production) ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ: ਧਨ (Wealth), ਕਿਰਤ (Labour), ਭੌਤਿਕ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਉੱਦਮੀ (Entrepreneurs)।
- ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਏਜੰਸੀਆਂ, ਚੀਜ਼ਾਂ, ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਕਿਸਮ	ਕਿਸ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ	ਹੋਰ ਨਾਂ	ਉਦਾਹਰਨਾਂ
ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ (Capitalist Economy)	ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ **ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ (Demand and Supply)** ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ (ਸਰਕਾਰ ਨਹੀਂ)	ਮੁਕਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ (Free Economy)	USA, ਕੈਨੇਡਾ (Canada)
ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ (Socialist Economy)	**ਸਰਕਾਰ**	ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ (Controlled Economy)	ਸਾਬਕਾ USSR, ਚੀਨ (China)
ਮਿਸ਼ਰਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ (Mixed Economy)	ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੋਵੇਂ (ਦੋਵਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ)	ਦੋਹਰੀ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Dual Economic System)	**ਭਾਰਤ (India)**

ਯਾਦ ਰੱਖੋ

- **ਭਾਰਤ** ਵਿੱਚ **ਮਿਸ਼ਰਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ** ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ = ਮੁਕਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ; ਸਮਾਜਵਾਦੀ = ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ; ਮਿਸ਼ਰਤ = ਦੋਹਰੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ।

ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਖੇਤਰ

ਕੰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ **ਤਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ** ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਖੇਤਰ	ਹੋਰ ਨਾਂ	ਅਰਥ	ਉਦਾਹਰਨਾਂ
ਮੁੱਢਲਾ ਖੇਤਰ (Primary Sector)	ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ (Agricultural Sector)	ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ / ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ	ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਖੇਤੀ, ਖਣਨ, ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ
ਦੂਜਾ ਖੇਤਰ (Secondary Sector)	ਨਿਰਮਾਣ ਖੇਤਰ (Manufacturing Sector)	ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਕੀਮਤੀ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ	ਉਸਾਰੀ, ਸਟੀਲ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ
ਤੀਜਾ ਖੇਤਰ (Tertiary Sector)	ਸੇਵਾ ਖੇਤਰ (Service Sector)	ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ	ਬੈਂਕਿੰਗ, ਬੀਮਾ, ਹੋਟਲ, ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ, ਆਵਾਜਾਈ, ਸੰਚਾਰ

ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਵਸਤੂ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਅਰਥ	ਉਦਾਹਰਨ / ਨੋਟ
ਸਧਾਰਨ ਵਸਤੂ (Normal Good)	ਜਦੋਂ ਆਮਦਨ **ਵਧਦੀ ਹੈ**, ਤਾਂ ਮੰਗ ਵੀ **ਵਧਦੀ ਹੈ**	ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ
ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਦੀ ਵਸਤੂ (Luxury Good)	ਜਦੋਂ ਆਮਦਨ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੰਗ **ਵੱਧ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ** ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਹੈ; ਲੋਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ	ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਵਾਲੀਆਂ ਕਾਰਾਂ, ਬ੍ਰਾਂਡ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ
ਘਟੀਆ ਵਸਤੂ (Inferior Good)	ਘੱਟ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ; ਜਦੋਂ ਆਮਦਨ **ਵਧਦੀ ਹੈ**, ਤਾਂ ਮੰਗ **ਘਟਦੀ ਹੈ**	ਆਮਦਨ ਵਧਣ ਨਾਲ ਲੋਕ ਘੱਟ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਬਰੈਂਡ ਘੱਟ ਅਤੇ ਉੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਬਰੈਂਡ ਵੱਧ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ
ਗਿਫ਼ਨ ਵਸਤੂ (Giffen Good)	ਬਹੁਤ ਘਟੀਆ ਵਸਤੂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਰਲੀ ਕਿਸਮ; ਜਦੋਂ ਕੀਮਤ **ਵਧਦੀ ਹੈ**, ਤਾਂ ਮੰਗ ਵੀ **ਵਧਦੀ ਹੈ**, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਕੀਮਤ ਘਟਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੰਗ ਵੀ ਘਟਦੀ ਹੈ	ਮੰਗ ਦੇ ਨਿਯਮ (Law of Demand) ਦਾ ਅਪਵਾਦ

ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਨੁਕਤਾ

ਇੱਕ **ਗਿਫ਼ਨ ਵਸਤੂ ਮੰਗ ਦੇ ਨਿਯਮ** ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਅਪਵਾਦ ਹੈ: ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਮੰਗ **ਇੱਕੋ** ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਾਜ਼ਾਰ (Market)

ਇੱਕ **ਬਾਜ਼ਾਰ** ਉਹ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਖਰੀਦਦਾਰ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

- ਇਹ ਇੱਕ **ਭੌਤਿਕ** ਥਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪਰਚੂਨ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਜਿੱਥੇ ਖਰੀਦਦਾਰ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ) ਜਾਂ ਇੱਕ **ਵਰਚੁਅਲ (Virtual)** ਥਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਆਨਲਾਈਨ ਬਾਜ਼ਾਰ)।

ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ	ਉਦਾਹਰਨ
ਪੂਰਨ ਮੁਕਾਬਲਾ (Perfect Competition)	ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ	**ਇਕਸਾਰ (Homogeneous)** (ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ) ਉਤਪਾਦ; ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ; ਕੋਈ ਇੱਕ ਖਰੀਦਦਾਰ ਜਾਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ; ਇਹ **ਕਾਲਪਨਿਕ (Hypothetical) ਹੈ**	ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਉਪਜ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ (ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜਲੀ ਉਦਾਹਰਨ)
ਏਕਾਧਿਕਾਰੀ ਮੁਕਾਬਲਾ (Monopolistic Competition)	ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ	ਉਤਪਾਦ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ **ਥੋੜ੍ਹਾ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ**; ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵੱਧ ਕੀਮਤ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਸਾਬਣ, ਟੂਥਪੇਸਟ, ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ
ਅਲਪਾਧਿਕਾਰ (Oligopoly)	**ਕੁਝ ਹੀ**	ਕੁਝ ਫ਼ਰਮਾਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਉੱਤੇ ਦਬਦਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਫ਼ਰਮਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲਾ ਜਾਂ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ; ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਰੋਕਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ	ਵਾਹਨ ਉਦਯੋਗ, ਦੂਰਸੰਚਾਰ (Airtel, Jio)
ਏਕਾਧਿਕਾਰ (Monopoly)	**ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ**	ਇੱਕ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਪੂਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਖਰੀਦਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹੀ ਕੀਮਤ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ; ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਣਚਾਹੀ ਸਥਿਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ	ਭਾਰਤੀ ਰੇਲਵੇ (Indian Railways)

ਆਰਥਿਕ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਖੇਤਰ

ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (Gross Domestic Product, GDP) ਲਈ ਖਰਚ ਚਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

- **ਘਰੇਲੂ ਖੇਤਰ (Household Sector)** – ਖਪਤ ਖਰਚ (Consumption Expenditure) (ਇਹ ਖਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ)
- **ਕਾਰੋਬਾਰ / ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤਰ (Business / Production Sector)** – ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ (Investment Expenditure) (ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦਾ ਹੈ)
- **ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ (Government Sector)** – ਸਰਕਾਰੀ ਖਰੀਦਾਂ (Government Purchases) (ਇਹ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਖਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦਾ ਹੈ)
- **ਵਿਦੇਸ਼ੀ / ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ (Foreign / External Sector)** – ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਰਯਾਤ (Net Exports) (ਇਹ ਬਾਹਰੀ ਆਰਥਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ)

1. ਘਰੇਲੂ ਖੇਤਰ

ਘਰੇਲੂ (ਖਪਤਕਾਰ) ਖੇਤਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਬੰਧ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਖਪਤ ਨਾਲ ਹੈ। ਘਰਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਖਰੀਦਣ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਦੇਣ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

- ਇਹ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਨੂੰ **ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ (Factor Services)** (ਜ਼ਮੀਨ, ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ (Capital)) ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਇਹ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੂਆਂ (Final Goods) ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ **ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ**।

ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ:

- ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ **ਮੁੱਖ ਖਪਤਕਾਰ** ਹੁੰਦੇ ਹਨ;
- ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਜੋਂ **ਉਤਪਾਦਕਾਂ** ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ;
- **ਟੈਕਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ** ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ;
- **ਬੱਚਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ** ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ – ਖਪਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਚਿਆ ਪੈਸਾ ਬੈਂਕਾਂ ਜਾਂ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੱਚਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ **ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ (Capital Formation)** ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ।

2. ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤਰ

- ਇਹ **ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ** ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ।

- ਇਹ ਘਰੇਲੂ ਖੇਤਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਟੈਕਸਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਆਯਾਤ (Imports) ਲਈ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਉਤਪਾਦ ਬਣਨ ਤੱਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ **ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ (Manufacturing Process)** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ

- ਇਸ ਵਿੱਚ **ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ** ਅਤੇ **ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਵਾਲੇ ਕਾਰੋਬਾਰ** ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
- ਸਰਕਾਰ **ਖਪਤਕਾਰ, ਉਤਪਾਦਕ ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ** ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

4. ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ

- ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ (ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ) ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
- ਉਦਾਹਰਨਾਂ: ਨਿਰਯਾਤ (Exports), ਆਯਾਤ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਵੇਸ਼ (International Investment), ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਰਜ਼ਾ (External Debt), ਚਾਲੂ ਖਾਤਾ (Current Account), ਪੂੰਜੀ ਖਾਤਾ (Capital Account) ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ (Balance of Payments)।

ਫਟਾਫਟ ਦੁਹਰਾਈ

1. ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤਾਂ, ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਦੀ ਹੈ।
2. **ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ** = ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ (USA, ਕੈਨੇਡਾ); **ਸਮਾਜਵਾਦੀ** = ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ; **ਮਿਸ਼ਰਤ** = ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ (ਭਾਰਤ)।
3. ਮੁੱਢਲਾ = ਖੇਤੀਬਾੜੀ; ਦੂਜਾ = ਨਿਰਮਾਣ; ਤੀਜਾ = ਸੇਵਾਵਾਂ।
4. ਸਧਾਰਨ ਵਸਤੂ: ਆਮਦਨ ਵਧੇ, ਮੰਗ ਵਧੇ। ਘਟੀਆ ਵਸਤੂ: ਆਮਦਨ ਵਧੇ, ਮੰਗ ਘਟੇ।
5. **ਗਿਫ਼ਨ ਵਸਤੂ**: ਕੀਮਤ ਵਧੇ, ਮੰਗ ਵਧੇ – ਮੰਗ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦਾ ਅਪਵਾਦ।
6. ਪੂਰਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦ ਇਕਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਲਪਨਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
7. ਅਲਪਾਧਿਕਾਰ = ਕੁਝ ਹੀ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ (ਵਾਹਨ); ਏਕਾਧਿਕਾਰ = ਇੱਕ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ (ਭਾਰਤੀ ਰੇਲਵੇ)।
8. GDP ਲਈ ਖਰਚ ਘਰੇਲੂ, ਕਾਰੋਬਾਰੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
9. ਘਰੇਲੂ ਬੱਚਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਹਨ।